

Mål & Mæle · 4

18. årgang, december 1995
KØBENHAVNS UNIVERSITET
LINGVISTISK BIBLIOTEK

Njalsgade 96, 3. etage

2300 København S

35 32 86 73

Når de stærke bliver svage

De stærkt bøjede udsagnsord er på vej ud af dansk. Læs et bedaget indlæg om den truede art og læs en situationsrapport godt hundrede år efter

side 6

Intimitet og brutalitet

I Norge er den sproglige omgangsform på nogle områder blevet mere intim og på andre mere brutal – og mange af trækkene kender vi også herhjemme. Læs om de norske tilstande

side 10

Engelsk eller ej?

Det skorter ikke på fantasi når læserne laver erstatningsord for engelske låneord. Har forslagene chance for at blive folkeeje? Se resultatet af Mål & Mæles opfordring til læserne om at lave ord

side 18

Grammatisk komma

– er det simpelthen forældet, fordi tiden og ikke mindst syntaksen er løbet fra det traditionelle komma?

side 23

Otte beholdere

Hvorfor er en æske ikke en kasse, eller hvorfor er den det måske alligevel? Har bøssen engang været en dåse, og vil boksen en dag blive en kasse? Er De forvirret? Læs otte beholderes profiler

side 27

Sprogligheder 2

Mon det endnu er for tidligt at stifte Selskabet til de stærke Verbers Beskjærmelse? 6

De stærke verber står svagt 9

Intimisering og brutalisering 10

Skor et ord! 18

Grammatisk komma: Tiden er løbet fra det 23

Fra kapsej til kasse 27

Facitliste 31

Sprogviden 32

Sproget bliver man aldrig færdig med, hverken med at lære det eller med at erkende dets virkemidler.

Johannes Smith,
1899-1967.

SPROGLIGHEDER

Sprogligheder

Denne brevkasse handler om sprogligheder. Det er spørgsmål og problemer om sprog, men det er også fine detaljer i sproget som man bliver opmærksom på, og som man vil gøre andre bekendt med. Går I rundt og tænker på sprogligheder, så send et brev om dem til Carsten Elbro, Erik Hansen og Ole Togeby. De vil svare på brevet hvis de kan. Ellers kender de nok nogen de kan sætte til det. Send brevet til:

Mål & Mæle,

Pernille Frost

C/o Dansk Sprognævn

Njalsgade 80, 2300 København S

og mærk kuverten Sprogligheder.

? Som og end

Jeg hoppede lige en ekstra gang i stolen, da I i nr. 3, november 1995 i forbindelse med Sprogviden spørgsmål 7, skrev, at det *korrekte* er »disse sko er lige så elendige som de, jeg kasserede i sidste uge«. Det trøster mig kun lidt, at I samtidig skriver, at sætningen *lyder* temmelig forkert, hvori måske også ligger, at der forhåbentlig ikke er nogen, der bruger den.

Når man som jeg *aldrig* ville drømme om at sige »hun er lige så stor som mig«, men altid »hun er lige så stor som jeg«, vil det så være *korrekt* at sige »Bodil er lige så uvidende som hun jeg talte med i går«?

Jeg går helt i sort, hvis svaret er JA!

Bodil Wille Boisen,
Dianalund.

! Kære Bodil Wille Boisen

Argumentet for at sige og skrive *hun er lige så stor som jeg* og ikke det som de fleste finder naturligst, nemlig *hun er lige så stor som mig*, er følgende: I sætningen *hun er lige så stor som jeg [er]* er der udeladt et *er*, og da man jo adrig ville sige *...lige som stor som mig er*, så er *mig* forkert i denne forbindelse.

Altså: *hun er lige så stor som jeg [er], jeg har flere penge end du [har], vi fik ikke så mange point som de [gjorde]*. Argumentet holder ganske vist ikke, men det er det man bruger og det man slår sine medmennesker i hovedet med.

Derfor skal det også være *disse sko er lige så elendige som de [er]* og *Birgit er endnu mere charmerende end hun [er]*. At man kan føje en relativsætning til *hun*, gør ingen forskel: *disse sko er lige så elendige som de, jeg kasserede i sidste uge, [var], Birgit er endnu mere charmerende end hun, jeg talte med i går, [er]*.

De sidste sætninger er derfor grammatisk fuldstændig på linje med de første, altså dem med *...som jeg, ...end du, ...som de*. Og hvis man ikke kan acceptere *de her æbler er bedre end de vi så på i går* osv., så skylder man en forklaring på at argumentet med det udeladte verbum (*[er]* osv.) kun gælder i nogle tilfælde.

Når jeg skriver at udeladelsesargumentet ikke holder, hænger det bl.a. sammen med sætninger som *han er ikke så klog som sin bror [*er]*, hvor man jo kan se at der overhovedet ikke

er udeladt noget i sætninger med *som* og *end*. Det er derfor det danske folk ikke opfatter det der kommer efter, som grundled. Og alt hvad der ikke er grundled, skal have den såkaldte akkusativform: *mig, dig, ham, hende, os, jer, dem* (og ikke *jeg, du* osv.).

Der er en del danskere der konsekvent skriver *jeg er bedre end han*, og mange af dem tror faktisk også at de siger sådan, men det passer næsten aldrig. Konsekvente er der dog næppe nogen der tør være, og selv de strenge vogtere af traditionel sprogbrug bukker under for udviklingen og siger *jeg er meget bedre end han som du præsenterede mig for i går*.

EH

? Sproglig forenkling

Jeg læser i WeekendAvisen at sprogene i tidens løb går mod forenkling.

Bøjningsformer forsvinder, reglerne bliver mindre udviklede osv. Men hvordan er det så gået til at gamle sprog som græsk og latin er blevet så komplicerede som de er på alle områder.

*Jens P. Jacobsen,
Thisted*

! Kære Jens P. Jacobsen

Dit udgangspunkt er den iagttagelse at sprog øjensynlig forenkles i løbet af historien, især ved at der sker sammenfald af former både i udtale, bøjning og syntaks. Hvis dette er rigtigt, hvordan er de gamle sprog så blevet så komplekse som de er: græsk, latin, oldnordisk osv.?

Man må regne med at sprog på meget primitive stadier ligner begynderbørnesprog ved at have et antal gloser til betegnelse af omverdenens ting og i et vist omfang også processer og relationer, men at disse gloser ikke bruges efter grammatiske regler og derfor formentlig kun kan forstås når de relaterer

direkte til den konkrete situation som de talende befinder sig i. Nogenlunde måske som interjektionerne stadig bruges.

Men i tidens løb sker der så *grammatikaliseringer*, dvs. udvikling af mere eller mindre faste konstruktioner og ordformer, og hermed er grammatikken opstået. Det kan være en regel om hvordan man formulerer en sætning så den entydigt er spørgende eller bydende. En bøjningsform opstår vistnok som regel ved at et ord specialiserer sig til en bestemt funktion og derved udtryksmæssigt slibes ned til ukendelighed. Det har vi eksempler på i de danske artikler *-en* og *-et*, som oprindeligt var de selvstændige ord *hin* og *hi(n)t*. Eller i passiv-*s*'et, der oprindeligt er et *sik* (sig):

han kalder sig > kaldes Sigurd

S-passivens opståen betyder at vi nu kan skelne mellem *han skal hentes* og *han skal blive hentet*, et betydningsmæssigt raffinement sproget ikke kunne klare tidligere.

Fra orddannelseslæren kan man tage suffikset *-lig* i ord som *barnlig*, *kongelig* og *røddlig*. Det er oprindeligt ordet *lig*, hvis ældste betydning er 'krop', 'skikkelse'. *Barnlig* var således noget der havde skikkelse som et barn, eller mindede om et barn uden at være det. Et selvstændigt ord er altså blevet til en grammatisk endelse.

De betydninger der udtrykkes gennem grammatikaliseringerne, har nok altid kunnet udtrykkes på anden måde, men med grammatikken får man en standardiseret måde at gøre det på.

Det er altså grammatikaliseringerne der fører til det vi opfatter som komplekse sprog med mange bøjningsformer. Når det drejer sig om sprog som oldnordisk, latin og græsk, er det naturligtvis hypoteser, idet man ikke ved

meget om sprogtrinene før dem. Men vi kan gennem den kendte sproghistorie iagttage grammatikaliseringer som dem jeg lige har nævnt, og herfra slutter man så til de gamle sprog: grammatikalisering ser ud til at være et universelt træk ved sprog.

Men af alt dette kan man altså også se at sproghistoriske forandringer ikke kun er forenklinger i form af sammen- og bortfald. Der opstår også nye grammatiske kategorier og fænomener.

Ud over dem jeg allerede har nævnt, kan man tage den såkaldte perfektums opståen, altså den fortidsform som gør at man kan skelne mellem hun spiste og hun har spist. Det er et eksempel på at et verbum, her have, har specialiseret sig til hjælpeverbum, som efter ganske bestemte regler indgår i en grammatikaliseret forbindelse som ikke eksisterede på de ældste sprogtrin.

Et andet eksempel er opkomsten i reformationstiden af de såkaldte derkonstruktioner:

der ruger en svane i sivene

som er noget andet end

en svane ruger i sivene

Det er noget man tit overser når man studerer sproghistorien: nok forsvinder der en del i tidens løb, men der opstår sandelige mindst lige så meget!

Det ser i det taget ud til at der som hovedregel kompenseres for det der forsvinder i sproget. Det bedste eksempel fra dansk er at kasusbøjningen stort set forsvinder, på samme måde som flertalsbøjningen af verberne går tabt (jeg løber, vi løbe). Men det sker der ingen katastrofer ved, for til gengæld har dansk udviklet meget strenge og præcise regler for ordstilling. Ordstillingen var langt friere i det ældste

dansk, og det kunne den være fordi der var så rigeligt med bøjning til at vise hvilke led der var tale om og hvordan de hørte sammen med andre led. I moderne dansk sørger den faste ordstilling for at man altid ved hvor et led er at finde, og så er bøjningsforenklingen ikke noget egentligt tab.

I øvrigt kan man diskutere om det er bøjningen der forsvinder fordi ordstillingsreglerne gør den overflødig, eller om de strikse ordstillingsregler er nødvendige fordi bøjningen blev reduceret.

Men det er altså ikke uden videre rigtigt at påstå at sproget »går mod forenkling«. Det kan se sådan ud hvis man kun ser på bøjning; ser man på det hele, er der absolut ikke tale om forenkling.

EH

! Man

Kære Marie Bjerrum:

Jeg var meget glad for at læse Deres udmærkede artikel om den pjattede moderne brug af *du* i stedet for det gamle og indiskutabelt nyttige danske ord *man*. Men jeg er uenig med Dem mht. eksemplet *Har Haand du lagt paa Herrens Plov / Da see dig ei tilbage!*

Naturligvis kan du i denne sammenhæng ikke udskiftes med *man*, for man kan simpelthen ikke bruges i forbindelse med bydemåde.

På Københavns Universitet kan man i visse undervisningslokaler se et skilt med teksten »Sluk lyset, inden man forlader lokalet«. Det går jo ikke! Skal beskeden være sprogligt acceptabel, måtte man skrive ...*inden lokalet forlades*, eller ...*inden du forlader lokalet*. Det sidste har den retskafne pedel nok villet undgå på grund af flertydigheden: det er jo ikke hans mening at hver eneste student skal slukke lyset og lade de langsomme rave rundt i mørke.

Men altså: At bruge du i stedet for man kan have sin berettigelse når der er en bydemåde i farvandet, og jeg vil fastholde at det er det vi kender fra gammel tid, fx i Grundtvigs salme. Man kan også tænke på de ti bud. Det kunne sagtens lade sig gøre at sige *man må ikke have andre guder* i stedet for *du må ikke have andre guder*, men det må absolut være *ær din fader og din moder*.

Bortset fra dette er jeg ganske enig med Dem. Vores gode ord *man* er faktisk i fare. Formentlig på grund af engelsk påvirkning, som i dette tilfælde truer med at forringe det danske sprog. Englænderne burde faktisk misunde os at vi har et ord som entydigt betyder 'hvemsomhelst' og indføre et *man* fra dansk, sådan som de tidligere har importeret nordisk ordstof i rigelige mængder. Lad os ikke miste det gode ord *man*! Good grief (man græmmes)!

EH

? Tunnel

Jeg har tit været med til at diskutere den rette og korrekte udtale af tunnel. Men forleden dag var der en, der påstod, at der er forskel på betydningen af de to udtaler. Passer det?

M. A. Hansen,
Store Heddinge.

! Kære M. A. Hansen:

Dit spørgsmål kom helt bag på mig! Ordbog over det Danske Sprog, bind 24 (1948) oplyser at der er to udtaler af *tunnel*. Den normale er *túnnel*, med tryk på første stavelse, mens den anden, med tryk på sidste stavelse, karakteriseres som »nu i mere folkeligt spr.« Den Store Danske Udtaleordbog (1991) meddeler derimod at trykket i det allermeste talte dansk ligger på sidste stavelse: *tunnél*.

Der er næppe tvivl om at de fleste danskere nu finder at *tunnél* er den naturlige udtale, til trods for at udtalen ikke stemmer med engelsk, som vi har ordet fra. Men det gælder jo også engelske ord som *shériff*, *díscount* og *un-fáir*, hvor vi koldblodigt har lagt tryk-
ket om efter dansk forgodtbefindende. Der er en lokalitet i Odense som absolut ikke kan hedde noget andet end *Tunnéllen*, og den hedder det altså, det kan der ikke laves om på. Udtalen *tunnéllen* eksisterer derfor.

Ingen af de to nævnte ordbøger siger noget om betydningsforskelle knyttet til de to udtaler. Men jeg har i det daglige lejlighed til at træffe store mængde af unge danskere, og jeg har derfor spurgt om der var nogen der kendte til en betydningsforskel mellem *túnnel* og *tunnél*.

Det var der i høj grad!

Et stort antal erklærede at en *tunnél* er en sølle lille undergang for fodgængere og cyklister under en jernbane eller en gade, mens en *túnnel* er et stort bygningsværk på størrelse med tunnelen under den Engelske Kanal eller Storebælt – ja såmænd under Limfjorden. De store og imponante anlæg får den fremmedartede udtale *túnnel*, mens den stinkende undergang som redder ens liv når man til fods vil krydse Amager Boulevard, hedder en *tunnél*.

Godt vi har *tunnéllerne*!

EH

Mon det endnu er for tidlig at stifte Selskabet til de stærke Verbers Beskjærmelse?

»Skal man sige *hang* eller *hængte*: han hang Hatten eller hængte den? Jeg veed heller ikke, om jeg skal sige: Hatten *hang* eller den *hængte*, jeg veed kun, at *hænge gjorde den*.«

Derom har man ganske vist i sin Tid faaet fornøden Oplysning i Skolen; men det forstaaer sig, det er jo tildels længe siden, og efter Alt, hvad der foregaaer i Literaturen, synes der virkelig for Tiden at være Anledning til at repetere denne Børnelærdom. At man skal sige: Hatten *hang* og han *hængte* Hatten, er ganske vist; men det er lige saa vist, at der i den sidste Tid viser sig Tilbøielighed til ogsaa at sige: Hatten *hængte*. Hvis denne Tilbøielighed ikke i Tide bliver modarbejdet, vil det ikke vare længe, inden det gaaer med Formen *hang*, som det er gaaet med saa mange lignende: den vil blive først forældet, saa affældig og tilsidst ganske døde hen.

Enhver veed, at Verberne i de nordisk-germanske Sprog danne deres Fortidsform paa aldeles forskjellige Maader: *enten* lade de sig nøie med en (nu mere eller mindre kjendelig) Forandring af Stammens Vokal

(f. Ex. springer-sprang, drikker-drak, hjælper-hjalp, skjelver-skjalv, giver-gav, beder-bad, qvæder-qvad, sidder-sad, stjæler-stjal, griber-greb, bliver-blev, lider-led, kryber-krøb, flyver-fløi.)

eller de tilføie (for det meste uden Forandring af Stamvokalen) en Endelse *de* (*te, ede*)

(f. Ex. lever-levede, bygger-byggede, rødmer-rødmede, boer-boede, renser-rensedede, dør-døde, tænker-tænkte, brænder-brændte, kalder-kaldte, fylder-fyldte, roser-roste, hører-hørte, vil-vilde, kunde, bør-burde, gjør-gjorde, har-havde, lægger-lagde).

Den første af disse Bøiningsmaader, som synes at være den ældste, kalde Grammatikerne nu den *stærke* Konjugation. At disse saakaldte stærke Verber ere de oprindeligste, fremgaaer med megen Sandsynlighed deraf, at de sandelige og mest nødvendige Verbaludtryk endnu have denne Dannelsesmaade, dels ogsaa deraf, at Methoden gennem hele den historiske Tid har været anvendt med tiltagende Sparsohmhed: det gaaer nemlig i Sproget som i Livet, at tiltagende Affældighed i Reglen er Vidnesbyrd om Alderdom. I Islandsken forefindes omtrent 200 saadanne Verber, og Forholdet har i det 11.-12. Aarhundrede uden al Tvivl været omtrent det samme i det øvrige Norden. Af disse Verber have vi i nuværende Dansk knap Halvparten tilbage, et Tal, der er ubetydeligt i Sammenligning med Antallet af *svage* Verber, dem, der danne Fortidsformen ved Endetillægget (d. e. oprindelig Sammensætning). Da denne sidste Dannelsesmaade allerede anvendtes i stor Udstrækning i den ældste os bekjendte Sprogperiode, ere vi ikke i Stand til at føre noget sikkert Bevis for, at de svage Verber i det Hele ere yngre end de

stærke; men naar man lægger Mærke til de almindelige Sproglove, vil man dog ikke kunne nære nogen Tvivl. Den yngre Regel svækker nemlig altid den ældre: her er det de svage Verber, der stadig have været Tiltagende, saaledes at de nu i Virkeligheden ere blevne de stærke. Den svage Konjugation har nemlig forlængst i den Grad taget Luven fra den stærke, at den nu ligefrem maa betragtes som den herskende eller regelmæssige, saa at alle de Verber af stærk Bøining, vi endnu have tilbage, ere at ansee som Undtagelser. Den svage Konjugation har bredt sig saaledes, at den nu omfatter Massen af Sprogets Verber og altsaa hersker allerede i Kraft af Majoriteten, Talmajoriteten; men dertil kommer, at den ogsaa alene besidder Livskraft, Levedygtighed. Sproget danner endnu jævnlig nye Verber, navnlig ved Tilegnelse af fremmed Sprogstof; men deres Imperfektsformer kunne kun dannes ved Hjælp af Endetillægget (*de*). Det er nu umuligt at indføre et nyt Verbum i Sproget med Fortidsform dannet ved Aflyd¹⁾; den stærke Konjugation er saaledes dødsdømt, hændende. Af de gamle stærke Imperfektsformer svinde den ene efter den anden, og da der aldrig fødes nogen ny, maa man jo være beredt paa, at Arten tilsidst vil døe helt ud.

De »stærke« Verber ere altsaa nu paa en Maade blevne svage; men ogsaa de maae have havt deres Blomstrings-tid. Forholdet synes fra Begyndelsen af at have været dette. Man har dannet Imperfekt ved Aflyd regelmæssig for de almindeligt forekommende Udtryk;

1) Egentlig skulde man dog aldrig sige aldrig: man har virkelig eet Exempel paa, at et svagt Verbum i nyere Tid er gaaet over i den stærke Konjugation, nemlig *betyder*, der nu i Imperfekt hyppigere hedder *betød* end *betydede*.

men tilsidst har man ladet sig nøje med Sætningsbygning ved Hjælp af et allerede tilstedeværende Verbum, hvad enten Motivet hertil har været Magelighed eller det netop er skeet for større Eftertryks Skyld. Det Verbum, som man her betjente sig af og af hvilket Endelsen *de* er en Levning, har Sproget nu tabt, men det findes endnu i Tydsk, *thun*, og i Engelsk, *do*. Vi sige endnu den Dag idag: »jeg veed ikke, hvad de skreg for, men *skrige gjorde de alle*« (Svenskerne sige: »*skreko* gjorde de *alla*«, hvilket er mindre logisk). Det er morsomt, at det Middel til at danne en eftertrykkelig Fortidsform, der endnu tilbyder sig for os, er det samme, som de gamle germanske og skandinaviske Stamfædre faldt paa at bruge: *levede*, (d. e. *leve gjorde jeg*) *lebte*, *lived*. Her er Hjælpeverbet skrumpet ind til en rent formel Endelse; men Engelskmændene bruge jo endnu den oprindelige Methode i visse Tilfælde aldeles regelmæssig: *did he come? he didn't come*, og Levninger af den samme Brug ere ogsaa tilstede i Tydsk, f. Ex.:

»Drum nahm ich meinen Stock und Hut
Und *that* das Reisen wählen.«

(M. Claudius.)

Da man først var kommen i Vane med at bruge denne Methode, maatte den mer og mere synes at være den beqvæmste, og efterhaanden blev den saa ogsaa anvendt, hvor den ikke var fornøden, nemlig hvor man allerede fra gammel Tid havde stærke Former. For nogle Hundrede Aar siden vilde Enhver være bleven forbavset ved at høre *gravede*, *strækkede*, *agede*, nu komme disse Former af sig selv, og om nogle Hundrede Aar vil det ikke synes saa underligt som nu, hvis Nogen siger: *dragede*, *syngede*, *farede*. Smaa Børn, der begynde at faae fat i Sproget, ere allerede i den nærværende

Generation tilbøielige til at sige: han *skrivede*, idet de have observeret, at den herskende Methode just kræver denne Form.

Mange af disse gamle stærke Verbalformer have vi mistet, det kan nu ikke nytte at forsøge paa at faae dem tilbage. Man faaer ikke nu Folk til at sige: *vog*, *og* (agede), *gol*, *befol*; men lad os søge at omgaaes varsomt med dem, vi have tilbage. Adskillige sees daglig i Kamp med de moderne Former, uden endnu at være overvundne: den svagere Part, naar den da ikke er den angribende, har altid størst Fordring paa Sympathi. Der kæmper nu saaledes *grov* med *gravede*, *hug* med *huggede*, *nøs* med *nyste*, *gjø's* med *gyste*, *fnøs* med *fnyste*, *føg* med *fygede*, *svang* med *svingede*, *brak* med *brækede*, *skjalv* med *skjelvede*, *gjaldt* med *gjældte*, *jog* med *jagede* (i Betydningen »gik paa Jagt« er naturligvis den sidste Form herskende).

Formerne *hang* og *hængte* ere dog ikke saaledes i Strid med hinanden. Formen *hang* maa bedre kunne holde sig, da den endnu staaer for den almindelige Bevidsthed som Imperfekt af det intransitive *hænger*, medens *hængte* hører til det transitive *hænger* – altsaa: jeg *hængte* Hatten paa Knagen, hvor den anden *Hang*.

Herom kan der ikke være Tvivl. Vanskeligere vil det være at opnaae Enighed om, hvorledes man skal forholde sig med Imperfektsformerne *røg* og *røgede*. Skal man sige: han *røg* Tobak eller han *røgede*?

Vi havde et stærkt Verbum: *ryge*, *røg* (oldnord. *rjuka*, *rauk*), det betyder: give Røg fra sig, f. Ex. Skorstenen ryger, Søen ryger, nemlig naar Vinden forvandler dens Overflade som til Støv og fører det hen gennem Luften; deraf ogsaa: en *forrygende* Storm, *ryge* sammen, *ryge* i Klammeri, *ryge* af Pinden.

Det svage Verbum hedder *røge*, *røgede* (*reykja*, *reykti*), d. e. behandle ved Hjælp af Røg, *røge* Lax, Flesk; deraf: en *Røgemand*, en Mand, der besørger sadan Røgning, og *Røgeri*, Stedet, hvor det foregaaer.

Om man nu skal sige *ryge* eller *røge* om den Behandling af Tobakken, hvorved man faaer den til at gaae op i Røg, kan man ikke vente oplyst af det Oldnordiske, eftersom denne Tidsfordriv er en rent modern Fornøielse; man har da kun at lægge mærke til Sprogbrugen, som den har dannet sig i disse sidste Par Aarhundreder. Alle Folk sige jo nu: han *røg* sig en Cigar, og ingen siger: han *røgede* sig en Cigar (ialfald vilde man saa troe, at han havde hængt Cigaren op i en Skorsten). Enhver, der rækker en Anden sit Etui, gjør det med det Spørgsmaal: De *ryger* da? Sagde Nogen: De *røger* vel? vilde den Anden blive fornærmet, som om han var bleven antaget for en Røgemand. *Jeg ryger Tobak*, *jeg røg Tobak*. Opfattelsen er altsaa, at jeg ved den bekjendte Operation bringer Tobakken til at gaae op i Røg, ikke: behandler den ved Hjælp af Røg, og denne Opfattelse synes ogsaa at være rigtig. Men deraf følger da, at *Røgcoupee* (paa Jernbanerne), *Røgesalon*, *Røgtobak*, for *Røgere* ere urigtige Former. Man burde sige og skrive: *Rygecoupee*, *Salon for Rygere*, *Tobaksrygning* er forbudt; følgelig ogsaa *Rygetobak* (til Adskillelse fra Skraatobak og Snustobak, Forkortelse af Snusetobak). – Det er uheldigt, at Nordmændene til Brug ved Tobak have valgt det andet Verbum og sige: jeg *røger*, *røgede*, har *røget* Cigarerne; men saafremt vi virkelig have truffet det rigtige Valg, er det i dette Tilfælde Nordmændene, der maae give efter og lempe sig efter os: at Overensstemmelse er ønskelig, derom ere vi jo enige.

K. Roving, professor.

De svage verber står stærkt

Artiklen ovenfor om »De stærke Verbers Beskjærmelse« er skrevet af Kristian Rovsing, der levede 1812–89. Han var skolebestyrer og underviste i dansk, græsk og latin; desuden beskæftigede han sig med teoretisk pædagogik. Artiklen står i en lille samling fra 1881 med titlen »Konservative Sprogbe-mærkninger til beleilig Overveielse for de Vaklende«.

Mål & Mæle syntes det var interes-sant at se hvad man for over hundrede år siden kunne mene om det danske sprogs fremtid – når vi nu faktisk selv sidder midt i denne fremtid.

Hvor galt er det så gået med de stærke verber? Er der nogen tilbage? Ja, det er der da. Den følgende liste viser hvilke stærke verber der fra Rovsings tid til vore dage har måttet kæmpe med svage former. Mærket * viser at den stærke form nu må betragtes som helt udgået.

bad > bedte	*hug > huggede
bedrog > bedragede	jog > jagede
*befol > befalede	opdrog > opdragede
brast > bristede	*keg > kiggede
drog > dragede	klang > klingede
*erfor > erfarede	kvad > kvædede
*fnes > fniste	nøs > nyste
fnøs > fnyste	skjalv > skælvede
for > farede	skrød > skrydede
*fornam > fornemmede	svang > svingede
føg > fygede	svor > sværgede
*grov > gravede	tav > tiede
gøs > gyste	tog > taggede
holdt > holdte	

Det ser således ud til at 7 stærke former helt er gået tabt i perioden, mens en snes stykker må slå om pladsen med svage former, og dermed unægtelig synes at være i fare. Til gengæld er den svage form *gældte*, som Rovsing nævner, forsvundet, således at vi nu kun har stærk bøjning: *gjaldt*. Men, sært nok: *gen-gældte*.

Drage har i Retskrivningsordbogen kun den stærke datidsform *drog*. Det samme gælder alle sammensætninger med *-drage* (*overdrage*, *inddrage*, *pådrage* osv.), undtagen *opdrage* og *be-drage*, som har dobbeltformer: *op-drog/opdragede*, *bedrog/bedragede*.

Mht. *hang* og *hængte* tager Rovsing fejl. Den stærke datidsform *hang* er nemlig en nyhed i sproget, den kendes først fra slutningen af 1600-tallet, så her er udviklingen gået den modsatte vej, fra svagt til stærkt. Og variationen *røg/røgede* er ikke en konflikt mellem stærk og svag form, men mellem de to forskellige (men naturligvis beslægtede) verber *ryge* og *røge*.

Nogle læsere vil nok studse over formerne *tagede* (»der tagede du fejl«) og *bedte* (»han bedte mig om at hjælpe«), men jeg kan forsikre at de høres i yngre menneskers talesprog.

Det er stort set gået som Rovsing forudså: Antallet af stærke verber svinder, men dog ikke med rivende hast. Der skal nok være nogle stykker tilbage om hundrede år til.

Erik Hansen

Intimisering og brutalisering

Noen nye trekk ved norsk språkbruk de siste halvhundre år*

Levende språk er alltid i forandring, det er et velkjent faktum. Men det tar gjerne en viss tid før endringene blir observert; de skjer oftest langsomt. En periode på 50 år synes kort om en vil registrere nyutvikling i et språk, men i de 50 åra som er gått siden siste verdenskrig, har norsk språkbruk gjennomgått endringer som er så betydelige at de er lette å iakttå. Jeg vil her forsøke meg på «synkron språkhistorie», og skildre noen av disse novasjonene. Jeg kommer til å holde meg til standardtalen (i bokmål), men vil også nevne noen nedslag i skriftspråket.

Forandringer har skjedd både i språk-systemet (la langue) og i språkbruken (la parole). Det kan påvises nye trekk på alle språkssystemets nivåer – i fonologi og prosodi, i morfologi og syntaks, for ikke å snakke om de veldige forandringene i ordforrådet. Men alt dette skal jeg her la ligge og isteden konsentrere meg om språkbruken. Jeg vil også sammenligne utviklingen i språkbruken med den generelle samfunnsutviklingen.

Intimisering

Først vil jeg trekke fram det fenomenet som har vært kalt *intimisering* (termen lånt fra Ulf Teleman). Det mest åpenbare utslag av denne tendensen er skiftet i tiltalepraksis.

Fram til ca. 1970 var det vanlig å bruke *du* i tiltale i intimsfæren: til slekt, venner og kolleger, i det hele alle vi

kjente godt, mens vi sa *De* til fremmede og overordnede. Dette var et ufravikelig krav i «dannet dagligtale»; i dialektene var et tilsvarende skille utbredt, men langtfra alle dialekter hadde det.

Fra omkring 1970 av ble det raskt slutt på dette mønsteret; *du* slo igjen som eneste tiltaleord og fortrenget *De* nesten fullstendig. I dag er *De* nesten helt ukjent for den yngre generasjon, og de eldre har for lengst sluttet å reagere på at alle slags mennesker i alle mulige situasjoner tiltaler dem med *du* – i banker, forretninger, postkontorer osv., i det hele i all omgang med fremmede mennesker.

Det var forunderlig hvor fort denne omleggingen gikk for seg. Det var svært lite debatt om den, lite av sinte avisinnlegg o.l., enda det var en inngreppe forandring i våre språkvaner som skjedd i løpet av vel et tiår.

Den tradisjonen som her ble brutt var meget gammel. Allerede i Kongespeilet (fra midten av 1200-tallet), der en «sønn» skal lære gode seder av sin «far», innprentes det at til gode seder hører høflig tiltale. Sønnen har lært å bruke flertallspronomenet *þér* til faren, og faren sier om tiltale til høvdingar: «þycki bætr mællt til rikis manna mæð margfalldu atkvæde en æinfalldo» («det synes bedre å tale til mektige menn i flertall enn i entall»). Skikken er altså minst 800 år gammel her i landet, og den har vært alminnelig over hele Europa. Opprinnelig var det flertallspronomenet i 2. person, *ér* eller *þér*, som gjorde tjeneste når respekt skulle mar-

* Ordliste til artikkelen på side 17.

keres, senere i Norges historie ble det *I*, som er den tilsvarende danske pronomenformen. En lot altså som om den personen en talte til, var mer enn én og dermed betydeligere enn en vanlig enkeltperson.

Men dette forandret seg. Det ble søkt etter nye og sterkere måter å «opphøye» den tiltalte person på, og en fant da ut at en kunne late som om en snakket *om* personen istedenfor å snakke direkte *til* vedkommende. En hadde liksom for stor respekt til å snakke *til* henne eller han. Altså tok en i bruk 3. persons pronomen istedenfor 2. persons: *han* og *hun* istedenfor *du*. På 1600- og 1700-tallet opptrer denne bruken; vi finner den f.eks. hos Holberg: «Vil hun ikke sette sig ned?» (Den politiske Kandestøber.) Men denne uttryksmåten sank ganske fort ned til å bli tiltaleform til underordnede personer.

Så måtte en søke en ny utvei til å få virkelig høflig tiltale. I Tyskland fant en omkring 1700 på å kombinere flertallsfiksjonen med 3. personsfiksjonen; flertallspronomenet *Sie* ble tatt i bruk som tiltale til en enkelt person. Til dansk og dermed til norsk «dannet dagligtale» kom denne skikken i form av det tilsvarende pronomen *De*, og dette ble fast språkbruk hos oss til ca. 1970. Men egentlig er det jo ganske sinnssvakt å si: «Har De vært i Italia?» når en mener «Har du vært i Italia»; en later altså som om en snakker *om* flere andre personer enn den ene som en snakker *til*.

En annen utvei til å nttrykke en høy grad av respekt var å bruke tittel istedenfor pronomen: «Vil ikke grosserereren ta plass?» Også dette innebærer den fiksjon at en snakker *om* personen.

Titlene kom mye mer i bruk i Sverige enn hos oss fordi svensk aldri har utviklet noe slikt allment høflighetspronomen som vårt *De*. Svensk hadde nok *ni*, men det ordet ble aldri kvitt en viss ned-

latende klang. Det fins mange historier om svenskenes krampaktige søking etter utveier når de skulle tiltale en fremmed som de ikke visste navnet på: «Vad tycker herr ångbåtpassageraren om vädret?» «Hur sitts det i baksätet?»

Denne besværlige situasjonen var kanskje årsaken til at den såkalte *du-reformen* begynte tidligere i Sverige enn i Norge, nemlig alt i 1960-åra. «Men på slutet av 60-talet hände något. Det allmänna duandet spred sig med rasande fart» (Mårtensson et al. 1988:144). Dette er et ikke uvesentlig moment når vi skal prøve å finne ut *hvorfor* forandringen gikk så glatt i Norge – det er velkjent at vi i mangt og mye har fulgt i svenskenes spor.

Men det fantes også forutsetninger i Norge. Mange dialekter hadde bare *du* som tiltaleord, og folk med slik dialektbakgrunn ville lett kunne akseptere «allmänt duande». At overgangen skjedde fra ca. 1970 og utover, henger trolig sammen med 1968-radikalismen. Det ble sett på som et naturlig ledd i demokratiseringen at alle skulle behandles likt, også med hensyn til tiltale.

Men *du-reformen* kan også sees som et symptom på dyptgående forandringer i levemåten og væremåten hos store deler av det norske folk. Etter 1970 har det foregått en omfattende oppløsning av de vedtatte omgangsnormer. Et tydelig utslag kan vi se i folks måte å kle seg på. Før 1970 var det vanlig i alle lag av folket å kle seg litt «staselig» ved høytidelige eller festlige anledninger. I 70-åra ble det slutt på denne konvensjonen hos den yngre generasjon – dongeribukser fikk gjøre tjeneste overalt. Men dette er bare ett symptom. Respekten for tradisjoner, for samfunnsinstitusjoner, for den eldre generasjon ble redusert eller helt borte. Også moralsynet endret seg. En kan nesten snakke om en «Umwertung aller Werte».

I denne forbindelsen kan vi ikke se bort fra at USA i stor utstrekning har vært forbildet for den oppvoksende slekt. Amerikanske filmer har oversømmet Norge; ungdommen har utallige ganger sett sheriffen som sitter på sitt kontor med hatten bak i nakken og beina på bordet – de har kommet til å se på dette som den naturlige måten å oppføre seg på når en vil være tøff. Og med denne nye livsstilen passer det dårlig å bruke en høflig tiltaleform, høflighet står ikke høyt i kurs i det hele tatt! Direkte betydning for overgangen til *du* kan det nok også ha hatt at engelsk har bare ett tiltalepronomen: *you*.

Hva er så vunnet, og hva er tapt ved at *De*-tiltalen er forsvunnet? Mange ser det nok som en fordel at den gjennomførte *du*-tiltalen gjør omgangstonen mer intim, og at en kommer fortere på en fortrolig fot med nye mennesker en trefter. Mange legger også vekt på at det er naturlig i et demokratisk samfunn å bruke et felles tiltalepronomen til alle som et uttrykk for alles likeverd.

Andre vil hevde at vi har tapt et verdifullt uttrykksmiddel i språket nettopp ved at vi ikke kan markere avstand til folk med et *De*. En *kan* nok ennå gjøre det, men det høres stadig sjeldnere, og fordi vi sjelden bruker høflighetsformen, får den et sterkere preg av distanse enn den hadde før, så sterkt at det nesten virker fornærmende å bruke den!

Om en vil legge mest vekt på vinningen eller tapet, beror vel på ens generelle innstilling til andre mennesker. Men det er interessant at vi nå hører fra Sverige om noe som kalles «det nye niandet» – folk har begynt å si *ni* igjen! Blant de unge synes det å være blitt en slags mote. Og *ni* brukes nå uten den nedlatende bitonen som ordet hadde før (Mårtensson 1988:146 f.). Får kanskje Sverige endelig et høflighetspronomen med nøytral stilverdi? Da kan en vel

ikke se bort fra at *De* kan gjenoppstå hos oss også!

—

Du har hatt stor framgang på en annen front også, nemlig som ubestemt *pronomen*, der det er blitt en sterk konkurrent til *en* og *man*.

I 1950-åra ble det ført en polemikk mellom Didrik Arup Seip og Alf Hellevik om disse to pronomenene. Spørsmålet de diskuterte var om det ene eller det andre eller kanskje ingen av dem var vokst fram på norsk grunn. Forutsetningen var at det som hadde norsk opphav, burde foretrekkes. (Lundeby 1995, under trykning.) Nå ville en slik debatt være mindre aktuell, bl.a. fordi begge pronomen holder på å bli avleggs og erstattet med *du* (foreløpig i talespråket). I dag kan en godt høre utsagn som: «På jobben min må du møte presis om morran, ellers får du sparken!» sagt til en person som absolutt ikke arbeider i talefrens firma. Sannsynligvis ville det heller ikke vekke noen reaksjon om det ble sagt til en *mann*: «Når du blir gravid, får du en veldig appetitt!» *Du* er i slike forbindelser blitt helt avsemantisert, og har det samme innhold som *en* og *man* har.

Helt ny er denne bruken av *du* ikke, men den har bredt seg sterkt de siste tiår. Ivar Aasen har nevnt den i ordboka, så den har vært kjent iallfall i noen dialekter. Men i NRO fins den ikke, naturlig nok da den sjelden forekommer i skrift, og i standardtalen først etter ca. 1970. Selv om *du* her har en ubestemt referanse, blir inntrykket større intimitet enn ved de gamle ubestemte pronomen – du er jo likevel et personlig pronomen. På noen virker nok denne intimiteten påtrengende, «innpåsliten».

—

Intimiseringen gir seg også uttrykk i overgangen fra *etternavn* til *fornavn*.

Det vanlige opp til 1970-80-åra var å tiltale og omtale mannspersoner med bare etternavn; det gikk for 60-70 år siden helt ned til gutter i middelskolen. Jenter ble tiltalt og omtalt med bare fornavn, voksne kvinner med både fornavn og etternavn, eller med fru/frøken foran etternavnet. Nå er det blitt svært vanlig å bruke bare fornavnet. På en arbeidsplass heter det ikke lenger «Hansen vil ta seg av det,» eller «Det er frøken Lund som steller med slike saker.» Nei, det er «Bjarne» som gjør ditt, og «Marit» som tar seg av datt. Også i det offentlige liv breier bruken av fornavn seg – alle skal være på fornavn med kjendisene. «Gro» og «Kåre» var for ikke lenge siden de mest brukte betegnelser på de fremste politikerne. Det er klart at de dermed kom folket nærmere. Intimiteten ved fornavnbruken kan gå vel langt, og i samkvem med fremmede virke støtende. Når jeg f.eks. sitter på venteværelset hos en lege – som jeg ikke kjenner personlig – og han kommer i døra og roper «Einar!», da liker jeg det bare passelig. En del av oss vil kanskje gjerne beholde den distansen som bruken av etternavn innebærer.

En konkret ulempe som kan oppstå av denne nye navnebruken, er at den gjør det vanskelig å identifisere personene. Jeg har sett møtereferater fra offentlige institusjoner med bare fornavn på deltakerne. Hvordan skal folk i ettertida kunne vite hvem de var? – Den utvidede bruken av fornavn er antakelig kommet inn etter engelsk mønster. Særlig amerikanerne har vært raske til å gå over til fornavn, trolig fordi de på engelsk ikke har mulighet til å markere fortrolighet ved å skifte fra *De* til *du*.

Også ved *hilsningsformlene* er språkbruken blitt intim. Den tradisjonelle måten å hilse på når folk møttes, var å

uttrykke ønsker om noe godt, bundet til en eller annen tidsangivelse – «god dag», «god natt» osv. Etter hvert ble «god morgen» standardisert til bruk alle tider på døgnet i formen «morn». Det kunne skje fordi det egentlig er nokså iikkelig hva en sier ved et tilfeldig møte, bare en sier noe! Språket har da utelukkende den funksjon å skape kontakt; det er det som Roman Jakobson har kalt fatisk språkbruk (Jakobson 1979). – Til avskjed ble i litt eldre språk brukt «adjø» eller «farvel», eller med litt fyldigere talemåter «du får leve så vel» el. lign. Men også her hadde en «uniformering» funnet sted; det aldeles innholdsløse «morna» (= «god morgen, da») var blitt så godt som enerådende.

Nå er disse gamle hilseformene langt på vei fortrengt av nye ord, særlig «hei». Ordet er kommet fra svensk, noe som iallfall til å begynne med kom fram ved at det ble uttalt med den svenske diftongen *ei*, ikke norsk *æi*. Men nå er visst dette helt borte; ordet er glidd fullstendig inn i vårt språk og uttales med norsk diftong.

Hilsenen «hei» kom visstnok først i bruk i romantikkens tid i Sverige i begynnelsen av 1800-tallet, fordi romantikerne trodde det var en gammelnordisk hilsen. I virkeligheten var den gamle norske hilsen «heill» eller «heill ok sæll». (I den siste formen forsøkte Quisling og hans tilhengere under krigen å gjenopplive den gamle hilsen, med den følge at den siden har vært aldeles død og ubrukelig.) Fra begynnelsen av 1900-tallet begynte «hei» for alvor å slå igjennom i Sverige. Til oss kom vel «hei» på 70-tallet, men jeg har inntrykk av at det var først på 80-tallet «hei» virkelig trengte ut de gamle hilseorda. Det ble tatt i bruk både når folk møttes og når de tok avskjed, fortrengte altså også «adjø» og «morna». Men «hei» har på sin side vært utsatt for konkurranse som

avskjedshilsen; det heter nå: «Ha det bra!» eller – med en meningsløs forkortelse – «Ha det!» Noen følger et amerikansk mønster og sier: «Ha en god dag!»

Også i en annen type situasjoner er en ny formel kommet i bruk: Når det er tale om å takke for en tjeneste. Sier man takk f.eks. til en ekspeditør i en forretning, er svaret nå regelmessig: «Bare hyggelig!» Det svært vanlige uttrykket «hjertelig takk» hører en nå iblant beklippet til «Hjertelig!», vel et utslag av tidens hast.

De nye formlene i det daglige omgangsspråket fører utvilsomt med seg større nærhet, intimitet.

Humanisering

Intimiseringen som går ut på større nærhet og varme i menneskelige relasjoner, har nok sammenheng med den tendensen som vi kan kalle *humanisering* av ordforrådet. Sterkere sosial bevissthet og medkjensle med dem som har det vanskeligst i samfunnet har ført til at det offentlige språket har grepet til en rekke eufemismer til betegnelser for personer med bestemte typer av problemer. De som var forkomne på grunn av alkoholmisbruk, ble før kalt «alkoholikere». Etter hvert kom dette ordet til å få en sterkt nedsettende klang, og derfor gikk en etter krigen over til ordet «alkoholist». Men det ble snart like belastet som «alkoholiker», og er nå for en del erstattet av «alkoholskadd». Dette ordet fraskriver delvis personen ansvaret for sin ulykke: Det kan tolkes som at alkoholen er kommet utenfra og har påført personen skade. – Ordet «gammel» er også betraktet som belastende i våre dager; det er på en måte blitt litt skammelig å være gammel. Derfor har en nå døpt om «gamlehjem» til «aldersheim», «eldresenter» el.lign., de gamle får «eldreomsorg» og tilbud om «eldrebolig».

Ingen sammensetning med «gammel» bør forekomme! – Ungdom uten folkeskikk skal ikke kalles «ungdomsforbrytere», «ramp» eller «pøbel», men fortrinnsvis «miljøskadd ungdom»; også det kan tolkes som en ansvarsfraskrivelse.

Feminisering

Kvinnenes kamp for likestilling på alle områder er også en humaniseringskamp, men den gir seg i språkbruken så spesielle utslag at jeg gir den et eget navn: *feminisering*.

Noe som feministene har reagert på i språkbruken, er de mange titlene som markerer at innehaveren av en stilling er en mann – en reminisens fra en tid da dette virkelig var tilfellet. Det var særlig provoserende at ordet 'mann' i en del tilfeller direkte var inkludert i tittelen: fylkesmann, varamann, talsmann osv. Her har kampen stort sett ført fram, så vi har fått kjønnsnøytrale ord som «stortingsrepresentant» eller spesielle kvinnetitler som «talskvinne». Men «forkvinne» har hatt vanskelig for å slå igjennom ved siden av «formann»; isteden har vi fått ordet «leder» i allmenn bruk.

Noe vanskeligere å forstå er det at feministene har rettet sitt skyts også mot yrkesbetegnelser som angav at utøveren var en kvinne. Særlig har det gjeldt «sykepleierske» og «lærerinne». De har fått presset igjennom at disse ord nå er forsvunnet fra offisielt språk; det heter «sykepleier» og »lærer» om yrkesutøvere av begge kjønn.

Kampen for dette skiftet er det som sagt vanskelig å forstå. Kvinnetitlene hadde neppe noe ringeaktende ved seg, og det å kjempe for å få en mannstittel synes å stride mot prinsippene for likestillingsstrevet. Språklig sett er resultatet etter min mening beklagelig fordi det reduserer språkets uttrykksmidler og

dermed mulighetene for presisjon. Når vi støter på ordet »lærer«, må vi nå spørre om det er en kvinne eller en mann for å kunne danne oss en forestilling om personen. Sant nok har vi fra før mange mannstitler som mangler kvinnelige dubletter (doktor, assistent o.m.fl.), men en slik ufullkommenhet i språket bør ikke være noe argument for å fjerne det som fins av nyttige uttrykksmidler. Det kan også nevnes at det er umulig å gjennomføre overgangen til å bruke mannsbetegnelser på kvinner generelt. Ord som «prinsesse» eller «abbedisse» kan ikke skiftes ut med «kvinnelig prins», «kvinnelig abbed». Da kunne godt «sykepleierske» og «lærerinne» også fått leve videre!

Et utslag av feministenes kamp er det vel også når kvinner i våre dager ofte omtales eller tiltales med *bare etternavn*. Dette er en nyhet som går *mot* utvidelsen av fornavn-bruken, men her dreier det seg om likestilling mellom menn og kvinner, og om et spesielt felt av språkbruk, nemlig det offentlige liv. Vi hører det i kringkastingen og leser det i journalistspråk, f.eks.: «På forespørsel svarte Kleveland at teatrene skulle få økt støtte.» Før kunne det forekomme at kvinner ble fornærmet hvis de ble omtalt slik!

Også pronomenbruken har vært et viktig emne i feministenes språkkamp. Fra urgammel tid har det vært vanlig å bruke *han* når pronomenet viste tilbake på et ord som dekket begge kjønn. Eksempel: «Sjåføren må sørge for at han til enhver tid har vekslепenger.» Nå er det blitt mange kvinnelige drosjesjåførere, og de kan føle det diskriminerende at de også skal gå inn under *han*. Problemet blir vanskelig ved at pronomenet *hun* aldri har vært brukt kjønnsnøytralt. Sier vi i den nevnte bestemmelsen «at hun til enhver tid har vekslепenger», så gjelder det bare de

kvinnelige sjåførene. En del kampglade feminister har forsøkt seg med *hun* i slik bruk, men det strider aldeles mot gammel tradisjon i språket, og fungerer dårlig. Vi kan misunne finnene som har et kjønnsnøytralt 3. person-pronomen: *hän* for både «han» og «hun». Utveien må bli å bruke «han eller hun» eller flertall («sjåførene må sørge for...») eller å skrive om på en adekvat måte.

De momenter fra språkbruken som jeg har trukket fram her, har i tida etter krigen skapt en mer fortrolig og intim tone i det daglige omgangsspråk, en større hensynsfullhet overfor svake grupper i samfunnet når det gjelder ordvalg, og bidratt til kvinnes likestilling. Dette er i samsvar med den humanisering av samfunnet som har funnet sted, med bedre utbygd omsorg for samfunnets medlemmer, særlig dem som har det vanskeligst.

Brutalisering

Samtidig med humanisering har det imidlertid foregått en utvikling i stikk motsatt retning: en brutalisering av språkbruken.

Hvordan kan en være brutal i bruken av språket? Jeg ser hovedsakelig fire måter det kan skje på; alle går ut på å såre andre menneskers følelser:

- 1 Ved direkte skjellsord.
- 2 Ved å støte folks religiøse følelser.
- 3 Ved å støte folks bluferdighet.
- 4 Ved å bruke unødig sterke ord, «katastrofeord».

1. Om skjellsord: I offentlig språkbruk synes skjellsord å ha fått betydelig større plass (i privat språkbruk kan det vanskelig registreres). Vi har opplevd at en partifører kalte noen av sine partifellere «bygdetullinger», og at en statsråd brukte ordet «drittsekk» om en utenlandsk kollega. En tillitsmann i et lands-

omfattende forbund brukte om medlemmene i forbundet bl.a. ord som «harepuser, knortekjæpper, barkebiller», og hele forbundet kalte han «en 25 tons dinosaurus med en hjerne som en peanøtt». I en ikke så fjern fortid ble slik språkbruk kalt «uparlamentarisk»; det ble reagert på mindre voldsom ordbruk enn i disse eksemplene. Nå får mye slikt passere upåttalt.

2. Når det gjelder å såre religiøse følelser, er det særlig banning som er aktuelt. Også denne avarten av språkbruk har bredt seg sterkt i det offentlige liv, jeg tenker særlig på kringkastingen. For folk som tror at det fins en djevel, virker det støtende, ja sjokkerende når han (eller hun?) idelig blir påkalt, slik en nå ganske ofte hører det i visse programposter. Enda mer støtende er det vel når de helligste navn og begreper blir brukt i banale eller harselerende sammenhenger. Da det for et par år siden ble levert en anmeldelse på kringkastingen for blasfemi, skal det (ifølge Aftenposten 6.1.1990) ha blitt svart fra høyeste hold i institusjonen at man der trodde at blasfemiparagrafen i straffeloven var døende. Underforstått var det vel at hvis blasfemi ikke blir straffet med fengsel eller annet, behøver en ikke å ta hensyn til om en sårer andres religiøse følelser.

3. På det seksuelle området har de folkelige betegnelsene for visse legemsdeler og for seksuelle handlinger vært tabuord. Det har vært regnet for grov og hensynsløs oppførsel å bruke slike ord; de krenket folks bluferdighet (ordet og begrepet er nå nesten ukjent!). Også her har brutaliteten trengt inn. Slike ord er nå ofte å høre i radio og fjernsyn, de opptrer i mye av skjønnlitteraturen, og er opptatt i godkjente skoleordlister. Bruken av dem kan vel forsvares med at de er folkelige ord for naturlige ting,

men det hjelper ikke når de brukes for å sjokkere, – da er det likevel brutal språkbruk.

4. Viljen til å sjokkere ligger også bak de prangende sjokk-orda i avisoverskriftene: krise, katastrofe, massakre, drama osv. Nokså små ting blir «dramatiske», «skandaløse» osv. Det blir spekulert i at sjokk fører til nysgjerrighet og dermed større løssalg. I avistekstene er ordvalget også ofte brutalt. I en leder i Morgenbladet (6.1.1993) finner vi: «benytter enhver anledning til å slenge dritt om kapitalismen», «maler fanden på veggen», «Ørnhøis paranoide uttalelser», «Ørnhøi burde holde kjeft».

Parallelliteten med utviklingen i samfunnet generelt er iøynefallende. Politimeldinger og statistikk over forbrytelser viser entydig at volden og brutaliteten i samfunnet har økt; detaljer eller eksempler skulle her være unødvendige.

Til oppsummering: Vi kan konstatere at to motstridende tendenser har gjort seg gjeldende i språkbruken de siste halvhundre år: en tendens i retning av mer humanitet, skånsomhet, nærhet og intimitet – og en motsatt tendens til brutalitet og hensynsløshet. Det har vært tett sammenheng mellom samfunnsutvikling og språkutvikling; vi har hatt samme polarisering i samfunnet generelt.

Note

For ideer i forbindelse med artikkelen takker jeg Ulf Teleman, for svensk materiale Birgitta Lindgren.

Litteratur

Jakobson, Roman (1979): Elementer, funktion og struktur i sproget. København.

Lundeby, Einar (1995): *Om man, en og du*. I: Festskrift til Margareta Westman. (Under trykning.)

Mårtensson, Eva, & Jon Svensson (1988): *Offentlighetsstruktur och språkförändring*. Nordlund. Småskrifter. Lund.

NRO: Norsk riksmålsordbok I-IV. Oslo.

*Einar Lundeby,
f. 1914,
tidligere professor i norsk sprog
ved Oslo Universitet.*

Artiklen har tidligere været bragt i *Maal og Minne*, 1995, Det Norske Samlaget.

Ordliste:

sint vred
dongeribukser cowboybukser
medkjensla medfølelse
ramp bølle, pak
fylkesmann amtmann
varamann suppleant, stedfortræder
bygdetulling landsbytosse
drittsekk møgsæk
kringkasting radio og tv

Skor et ord!

I Mål & Mæle 18.2 bad vi læserne om at være med til at foreslå nye danske ord for en lille håndfuld engelske ord fra danskernes sproglige hverdag. Som hver gang når vi beder læserne være med, har tilslutningen, kreativiteten og opfindsomheden været stor.

Vi bringer nedenfor alle de indkomne forslag (dog minus et par stykker som kom mellem 1. og 2. korrektur!), men kan jo ikke klare at kommentere hvert enkelt. Jeg har for hvert ord votet at finde mit bud på det bedste frem.

Akvaplaning

dækslip,
glidevand, glidevåd(t),
glidevådhed, glidning,
hestefuse,
kystelse/kystning,
overfladning,
plane, pyning, pytskridning,
skejling, skejt(n)ing,
vandfarligt, vandglathed,
vandglid, vandgliden,
vandglidning, vandkørsel,
vandløft, vandpudeflugt/kørsel,
vandruksj, vandskred,
vandskridning, vandskøjt,
vandskøjtning, vandslip,
vandudfladning,
vandudskridning, vejflod,
vejplaning, vådbaneglidning,
vådskred.

Rådet for Større Færdselssikkerhed har for flere år siden anbefalet at sige og skrive dækslip i stedet for *akvaplaning*. Det er flere læsere opmærksomme på. Rådet udskrev i 1988 en konkurrence

om et nyt ord for *akvaplaning* og bad Dansk Sprognævn om at udpege det bedste ord blandt de ca. 300 forslag. Det blev altså *dækslip*, et udmærket ord som fortjener at blive brugt.

Glidevådt tænkes af forslagsstilleren brugt i forbindelser som: »Der kan blive glidevådt på vejene hen under aften«. De fleste af forslagene er mere eller mindre oversat fra *akvaplaning*, mens nogle læsere er gået andre veje og har oversat eller konstrueret meget frit: *kystelse*, *pyning*, *pytskridning* – eller *hestefuse*, som jeg slet ikke kan gennemskue!

Ophavsmanden til *skejling* med det tilhørende verbum *at skejle* skriver at ordet er nykonstrueret, men har mindelser om *sejle*, *skøjte*, *skride*. Det har han ret i, og det er et godt forslag. Et ord som er meget tæt på, er *skejtning* og *at skejte*. Det spiller helt klart på *skøjte*, og ordet er oven i købet et gammelt dialektord med betydningen 'gå usikkert på benene' eller som der står i Ordbog over det Danske Sprog: »bevæge sig i en skæv retning; [...] bevæge sig (usikkert) bort fra retningen, ud til siden«. Jamen, det er da som om ordet bare har ligget og ventet på at blive taget frem igen!

Blandt de andre forslag fra 1988 var *kolbøttevand*, *boulevardsejlads* og *Jesuskørsel*.

Badge

badusius, blikbrik, blikfangblik,
bliknål, bliksignal, blink, brikblik,
bærk(el),
emblem, emblik,

frontmærke,
 gilt,
 humørblik, hundetegn,
 knapskilt, knapstik,
 mblem, meningsmærke,
 mærkatnål, mærkeknep,
 mærkenål, mærkeskilt,
 mærki,
 oblet, ordblik, ordknap, ordviser,
 personskilt,
 pogat, pynteblik,
 siglem, signilt, skilt,
 tøjblitmærke, tøjmærkat,
 udråbsmærke.

I denne gruppe er der en hel del såkaldte teleskopord, dvs. ord der er dannet ved at to ord så at sige skubbes ind i hinanden: *emblik* (emblem + blik), *mblem* (medlem + emblem), *signilt* (signal + skilt) o.a. Hertil hører vel også *bærkel*, der har noget at gøre med *bære* + *mærke*.

Badusius er en resolut og humørfuld latinisering med udgangspunkt i den engelske form.

Nogle forslag er nærmest definitioner: *knapskilt*, *meningsmærke*, *mærkenål*, *tøjblitmærke*, *tøjmærkat* o.a. Særlig de med *blik*- stiller store krav til udtalefærdigheden: *blikbrik*, *blikfangblik*, *brikblik*.

Ordknap er et morsomt ordspil, men behøver der at være ord på en badge? På den anden side: der er ikke æbler i *æbleskiver*, ingen tegner i en *tegnebog*, og der er ikke meget slag i et *dørslag*. Jeg stemmer for *ordknap*.

Corny

apartisk,
 banal,
 clichésentimental,
 dumsmart,
 fandig, furet,
 gammeltagtig, gammeldagsagtig,
 gammelmoderne,

gammelsentimental,
 grov, grynet,
 jærvsk,
 kampi, kornig, kornisk, krappe,
 krumlet, krøj,
 majset, mosset,
 numset, nørdet,
 oldkendt,
 sideværs, skævpasset,
 spøjs/løjerlig,
 trivibanal, tøjbamset.

Om *corny* skriver en læser: »Pointen med *corny* er at det signalerer den talendes tilhørsforhold til amerikansk kultur og livsstil – ordet *kan* oversættes til et hjemmefødt«. Det har vor læser ret i, ordet skal emme af amerikansk. Det kan forklares og defineres, men ikke oversættes. Det er et andet ord man får ud af det hvis man forsøger.

Og det har man så gjort.

Der er nogle lidt lange og tunge definitioner: *clichésentimental*, *gammel(dags)agtig*, *gammelmoderne*, *trivibanal*, *tøjbamset*.

Apartisk og *kampi* (jf. *camp*) er ikke så ringe, især hvis det sidste blev stavet *kampig*, så ville det være lettere at bøje på dansk. *Furet*, *mosset*, *numset* og *nørdet* vil næppe kunne give de rette associationer, specielt ikke de tre første. Så tror jeg mere på eksperimenterne med koldblodigt at gå ud fra de engelske ord og tage det bogstaveligt: *kornig*, *kornisk* – eller, da *corn* betyder 'majs', *majset*. På samme ide bygger *grynet*. I sig selv siger disse ord ikke hvad de skal, men det kunne de måske komme til med tiden.

Endelig er der et par forslag som øjensynlig er konstrueret helt på fri hånd: *jærvsk* og *krøj*.

Jeg holder med den læser der skriver at det ikke kan hedde andet end *corny*. Skal det være amerikansk, så lad det være amerikansk!

Image

adform, afsigt, anpræg, ansigt, ansyn, billede, blæreprofil, egenskær, egenstil, egenudstråling, egenværd, egostil, fremstand, fremtoning, fremtræden, glimmerham, helhedsudtryk, imagén, kafil, karakterbillede, karakterskikkelse, offentligt ansigt, omdømme, personlighedsbillede, personmåde, personstil, personværdi, portrættering, profil, PR-profil, præsentationsflade, ry, salgsbillede, selvspejling, selvværdi, singol, synsværd, udre, værdimaske, værery.

Vi må nok kassere de nedvurderende forslag som *blæreprofil* og *glimmerham* – selvom det er et par gode, malende ord. Ligeledes med ord der har en status og betydning i forvejen: *fremtoning*, *fremtræden*, *omdømme*, *profil* o.a. De betyder ikke det samme som *image*, og det viser at det faktisk er et nyt ord der er brug for.

Så er der større chancer for ægte nydannelser som *adform*, *anpræg*, *ansyn*, *helhedsudtryk*, *fremstand*, *værery*. Eller teleskopdannelser som *imagén* (*image* + (foto)gen?), *kafil* (karakterprofil), *singol* (signal + symbol?). For slet ikke at tale om den frække nydannelse *udre* (tænk på *ydre*). I sådanne tilfælde kunne man evt. få betydningen 'image' lagt ind, i al fald ville der ikke være nogen spærringer på grund af den traditionelle betydning.

Jeg kan ikke beslutte mig for hvad der er det bedste forslag. Sandsynligvis er *image* noget smart, nyt og engelsk

managementhalløj, som man ikke kan lave om på. En betydning kan være bundet så hårdt i et ord at man ikke kan lave om på det. H. C. Andersens eventyr hedder nu engang *Fyrtøjet* og ikke *Lighteren*, skønt de færreste efterhånden ved hvad et fyrtøj er.

Score

fangst, gafle, garne, gole, hjemme, hjemning, kasse (verbum), mulle, målant, målére, målhente, målværd, nette, opvinde, plussatse, plykke, point(sum), pointtal, påtte, ripse, skaffe, skore, skure, skæppe, skårlægge, storvinde, åse.

Det engelske ord *score* er beslægtet med *skære* og *skår* og betegner egentlig de hak man skærer i et stykke træ for at huske hvor mange der var: får, øller, pund osv.

Score er i dansk mest et verbum (at score), men kan også være et substantiv (målscoren). Det afspejles i forslagene. Substantivet har vi i *fangst*, *hjemning*, *målant*, *målværd*, *pointtal*, og det er vist overalt forestillingen om point i spil og sport der ligger bag. Tilsvarende i verberne: *at gafle*, *at hjemme*, *at kasse*, *at målhente*, *at skæppe*, *at storvinde* o.a. Altsammen noget med at hente noget fordelagtigt hjem. I et par tilfælde har forslagstilleren øjensynlig tænkt meget præcist på fodbold: *garne*, *nette*.

Enkelte har lavet teleskopord eller konstrueret helt frit: *gole*, *mulle*, *målére*, *plykke*, *påtte*, *ribose*. Og endelig er der *skårlægge*, som kræver lidt forklaring. I københavnsk slang er et *skår*

en tiltrækkende ung pige. At *score et skår* er således at finde en seksualpartner, og det må være denne tankebane der fører til at *skårlægge*. Hvor vi altså får det med *score* beslægtede skår ind ad en sideindgang!

Den bedste idé er dog, som adskillige læsere foreslår, at fortsætte som hidtil med at sige *score*. Det er et godt ord med rent dansk struktur, udtale og bøjning (læg mærke til at ingen prøver at udtale det på engelsk). Det ville derfor være en god idé også at stave det på dansk: *skore*. Ligesom *takle*, *tjekke*, *stetje* og *padle*.

Talkshow

flimmersladder, flimmersludder,
hyggesnak,
ordfest,
passiarnummer, passiaroptræden,
pladresjov, plidderprogram,
samtale, samtaleprogram,
samtalesjov, samtaletræf,
skuesnak, skuetale, skvaddersjov,
skvadresjov, skærmpassiar,
skærmsnak, sludderflimmer,
sludresjov, snak i sylteglasset,
snakkecert, snakkeprogram,
snakkesjov, snakkeskue,
snaktræf, sofagøgl,
sofaklæber, sofaprogram,
talesjov, talespil, talestrøm,
taletræf, taleunderholdning,
taling, telepassiar,
tv-forhør, tv-træf,
underholdningsnak,
verbalcirkus, værtsprogram.

Det er her vi har fået flest forslag. Men hvis vi skal tage det alvorligt, må vi kassere alle forslag som er vurderinger, fx *flimmersladder*, *pladresjov*, *plidderprogram*, *skvadresjov*, *verbalcirkus*. Opfindsomheden er imponerende, men skal det være realistisk, må forslagene i princippet være acceptable for alle, uan-

set hvad de mener som selve fænomenet talkshow.

Så går det noget bedre med *passiaroptræden*, *samtaleprogram*, *samtaletræf*, *skærmpassiar*, *skærmsnak*, *telepassiar*, men de er nok lidt lange og tunge. Det kan man ikke sige om det dristige teleskopord *snakkecert*, som spiller på koncert.

Bedst synes jeg om nogle korte ord som klart er dannet over velkendte mønstre: *skuesnak* (og omvendt: *snakkeskue*), *skuetale*, *snakkesjov*, *talesjov*, *snaktræf*, *taletæf*.

I det norske sprognævns blad, *Språknytt* (nr. 2 1995), refereres et eksperiment som en læser har foretaget. Han slog op i en synonymordbog og udskrev alle synonymer på *talk* og *show* – og så satte han sin datamaskine til at kombinere synonymerne to og to på alle tænkelige måder. Det gav omkring 250 forslag, bl.a. *samtalelag*, *pludreselskap*, *pratefest*, *debatoppvisning*, *snakkelek*, *sludresammenkomst*, *diskusjonsgilde*. Sådan kan man altså også lave ord!

Time

betime,
movle,
plane, plansætte, pløkke ind,
samordne,
tide, tidlægge, tidpasse,
tidredigere, tidsafpasse,
tidsindpasse, tidsindstille,
tidsjævnføre, tidslå, tidspasse,
tidstilpasse, tidsponere,
tidssammenholde, tidsætte,
tiltime, time,
urpasse.

Movle synes at være et frihåndsort, men ellers er alle forslag konstrueret over eksisterende materiale, især ordet *tid*, og det har givet en del ret lange ord: *plansætte*, *samordne*, *tidlægge*, *tidredigere*, *tidsafpasse*, *tidsindpasse*, *tids-*

sammenholde o.a. *Plane* er et godt, enkelt og ledigt ord, og *tidsponere* (skal rime på *disponere*) er en dristig og opfindsom hybriddannelse af dansk og fremmed.

Et par af forslagene er af den beslutsomme slags: når englænderne kan lave verbet *time* til substantivet *time*, så må vi også kunne. Altså *at tide* eller med en diskret afledning, *at betime* eller lige ud ad landevejen, *at time*. Lad os tænke på Egon, Olsenbandens leder: »Alt er tidet/(be)timet og tilrettelagt«.

Sært nok har ingen foreslået *at tajme*, som ikke er det ringeste mere dristigt end det franske *queue* som vi gengiver med *kø* – ikke ét bogstav er fælles med fransk! Men hvis ordet skulle bruges, burde det nok staves *tejme*.

Hvad nu?

Lad os se i øjnene at vi mangler tradition for sprogrøgt eller aktiv sprogpolitik i Danmark. Danskerne lader sig ikke dirigere mht. deres sprog – hverken til det gode eller til det onde. De ændringer der sker i sproget, og indførelsen af nye ord, det er ikke noget som overvejes og derefter besluttes og gennemføres. Det sker bare, uberegneligt og uafvendeligt.

Man skal i øvrigt også tænke på det nordiske hensyn. En meget stor del af de nyere engelske ord har vi fælles med nordmænd og svenskere, og begynder vi at fordanske, fornorske og forsvenske, er det ganske tilfældigt om vi kommer til et fælles resultat. De engelske fremmedord er faktisk med til at styrke det nordiske sprogfællesskab!

Men vores eksperiment viser at det danske sprog råder over en smidig og vital orddannelse. Vi kan lave alle de nye ord vi har brug for.

Erik Hansen, f. 1931
professor i dansk sprog
Københavns Universitet

Gammel og ældre

Det ser ud til at det ikke mere kan lade sig gøre at blive *gammel* i Danmark! I hvert fald er her overhovedet ingen gamle. Derimod er der en hel del *ældre*.

Det er et almindeligt fænomen at man undgår ord som direkte betegner noget ubehageligt. Et *lokum* bliver til *toilet*, for det lyder lidt renligere. *Børnelammelse* bliver til *polio*, så det er ikke helt så skræmmende. *Krig* har jeg hørt omtalt som *fredsskabende aktioner*, det lyder knap så uhyggeligt; og de *fyrede* og *arbejdsløse* er *früstillende* – det lyder ligefrem rart.

Når man undgår ordet *gammel*, må det være fordi man anser det for skændigt, ynkeligt eller komisk at være gammel, og ikke ser på det som en ærlig sag og en biologisk nødvendighed. Særlig komisk bliver det når man taler om *de helt ældre*.

Det er noget der hører vor tid og vor kultur til at se ned på de gamle. Tidli-

gere var det helt anderledes. Ordet *herre* går tilbage til et ord med betydningen 'gammel', men dermed også 'ærværdig'. Det var en tid da man så op til de gamle og lærte af deres erfaring og visdom.

I de romanske sprog går det tilsvarende ord tilbage til latin *senior* med betydningen 'ældre' eller 'gammel'. Det blev til italiensk *signore* og *signora*, til spansk *señor* og *señora* og til fransk *monsieur*, 'min herre'. Og for resten til engelsk *sir*. *Senat* kommer af samme rod, det var de gamles rådsforsamling.

Jo, der har skam stået respekt om de gamle, og man kunne naturligvis kalde dem hvad de var.

Erik Hansen

Mål & Mæle

ISSN nr. 51 45 27

Redaktion: Carsten Elbro,
Erik Hansen, Ole Tøgeby.

Grafik: Hanne Simone

Ekspedition og tryk:

Elbro-Tryk

Håndværkervej 10

Postbox 3072, 6710 Esbjerg V

Giro 747-3494

Telefon 75 15 43 60

Mål & Mæle udkommer 4 gange om året, og abonnementsprisen er kr. 148,00 pr. årgang. Man kan tegne abonnement ved at skrive eller ringe til Elbro-Tryk. Hertil retter man også henvendelse om adresseforandring eller fejl ved bladets levering. Eftertryk af tekst og illustrationer er tilladt når kilden angives.

Spørgsmål til læserbrevkassen samt manuskripter til *Mål & Mæle* sendes til: *Mål & Mæle*, Pernille Frost, c/o Dansk Sprognævn, Njalsgade 80, 2300 København S.

Grammatisk komma: Tiden er løbet fra det

I den standende kommadebat har jeg her et indlæg hvis forudsætning er at det danske sprog har udviklet sig i en bestemt retning, en retning som gør det tyske komma uhensigtsmæssigt. Jeg iler med at sige at de tre grundlæggende antagelser som indlægget er baseret på, er en lægmands formodning. Jeg er selvfølgelig ganske opsat på at høre om der foreligger undersøgelser i den retning.

Det forekommer mig at debatten ofte bliver et spørgsmål om for eller imod tysk komma hvorved den let får en nationalistisk drejning. Ligeledes antager argumenterne mod tysk komma (og dermed enhedskommaet) let en skolemesteragtig karakter: jeg citerer skældsord som »automatkomma«, »idiotkomma«, »tankestregsnarkoman« osv. Det eneste rigtig positive argument jeg har set for enhedskomma, består i forventningen om færre kommafejl. Det er i sandhed også et godt argument, for den nuværende kommatilstand vidner om total forvirring (og fremmedgørelse).

Men nu til de tre antagelser som retfærdiggør overskriften. Denne pointe mener jeg ikke har været fremme i debatten, i hvert fald kan jeg ikke finde noget i den retning i Kommabogen (Komma – hvornår og hvorfor?, Dansk Sprognævns skrifter 20, red. Henrik G. Jacobsen og Mogens Gradenswitz, 1993), ej heller i den stort opsatte artikel i Politiken 1. juli 1995 er der overhovedet antydninger i den retning. Min påstand nedenfor er at sproget er løbet fra det tyske komma. Jeg vil nævne tre

træk ved moderne dansk skriftsprog som efter min mening ikke optræder i fx 30'ernes skriftsprog, mao. fra tiden lige før den angloamerikanske kultur- og sprogpåvirkning virkelig tog fart. Efter at have kommenteret disse træk, ja egentlig udviklingstræk, og deres samspil vil jeg kort omtale et efter min mening meget overset komma, nemlig det der kommer efter et forfelt opbygget af en eller flere ledsætninger.

Træk 1

Der er flere bisætninger i skriftsproget nu end for 60 år siden, især af den henførende art.

Eksempler

Før: Vi ser nu på den af Watt opfundne dampmaskine

Nu: Vi ser nu på den dampmaskine, der er opfundet af Watt

Det større antal henførende bisætninger kræver flere kommaer. Hvis sætningerne dertil er korte og indskudte som det ofte er tilfældet, bliver en moderne tekst let hakket sønder og sammen med grammatisk tegnsætning.

Træk 2

Langt flere ledsætningsforbindere end før stryges. Det drejer sig især om 'at' ved udsagnsbisætninger og 'som' i henførende bisætninger.

Eksempler

Før: Jeg tror, at han er ateist

Nu: Jeg tror, han er ateist

Træk 3

Det bliver mere og mere almindeligt at sideordne hovedsætninger med komma, også de relativt lange. Det har selvfølgelig at gøre med semikolonnetts snarlige bortgang, men det må vi acceptere, og i øvrigt kan sideordning af hovedsætninger bruges som et stilistisk virkemiddel. De nedenstående eksempler er på sin vis for korte, for i ældre prosa kunne man udmærket sideordne korte hovedsætninger med kommaer af hensyn til rytmik og/eller markering af tæt sammenhæng (som i det flg. eksempel). Hermed være sagt at tendensen også gælder længere hovedsætninger.

Eksempel

Før: De gode græd, (;) de onde lo

Nu: De gode græd, de onde lo

Før: Jeg tror, (;) han er ateist

Nu: Jeg tror, han er ateist (men sideordnet: to udsagn!)

Kommentar til tendenserne og deres samspil

Nogle ville måske indvende at eksemplerne ovenfor er en smule polemiske, for ikke at sige spidsfindige. Men ærlig talt: Som situationen er i dag, er det umuligt at adskille de to betydninger fra 2 og 3 af tekststrengen 'jeg tror, han er ateist' (mens det er uproblematisk i talesprog). Lad gå at man ikke ved det når man i sin læsning er nået til kommaet, men at ikke engang læsning af alle fire ord giver et klart svar, er helt urimeligt. Faktisk er man tvunget til en bredere kontekstanalyse, altså man må undersøge den omgivende tekst.

Jeg vil uddybe min afvisning af at eksemplerne er spidsfindige. Ofte befinder jeg mig i en tilsvarende situa-

tion ved læsning af ganske normal avisprosa hvor tilfældene kan være en del mere indviklede fordi hver af de to hovedsætninger jo som led kan indeholde ledsætninger (under den antagelse at kommaet separerer sideordnede hovedsætninger). Omvendt, hvis der er tale om et grammatisk automatkomma, kan sætningsstrukturen blive pebret.

Hvordan man end vender og drejer det, er man urimelig tit nødt til at genlæse en helmening (eller flere: problemet er jo netop hvor mange der er) af middellængde for at fatte den overordnede sætningsstruktur. Problemet kan som regel koges ned til om et bestemt komma er en ægte sideordner eller blot et »automatkomma« (som regel før en relativ sætning uden forbinder).

Fordele ved færre kommaer:

Om kommaet efter omfattende forfelter

Det netop nævnte problem om afkodning af et komma forstærkes efter min opfattelse af at mange udelader (glemmer/overser) kommaet *efter* relative sætninger. Jeg har en tro på at disse kommaer *efter* bisætninger i højere grad vil blive respekteret ved overgang til enhedskomma.

Et eksempel vil sige mere end mange ord:

Da den mand der var meget træt stod for sent op og gjorde hvad han var nødt til kom han for sent til bussen

(ukommateret!). Jeg tror jeg har ret i følgende vurdering: De fleste i dag vil helt automatisk sætte kommaerne foran 'der' og 'hvad', en del vil huske kommaet før 'stod', men overraskende mange vil udelade (glemme) det allervigtigste af dem alle: det før 'kom'. Jeg har en formodning om at det hæn-

ger sammen med at de skrivende efter at have sat automatkommaerne er blevet så trætte at de ikke orker at sætte dem efter bisætningerne (indskudte eller ej). Måske finder de også at teksten derved som helhed vil blive kommateret sønder og sammen, og da nu de første er blevet sat, droppes de sidste (og vigtigste!). Heri er i øvrigt et tegn på fremmedgørelse, for når den samme sætning ytres i talesprog, er »kommateringen« (dvs. fraseringen) helt sikker hos *alle*: sætningen har to pauser (vejrtrækninger), nemlig en kort før 'stod' og en lang før 'kom', og den sidste vil af de fleste (afhængigt af den talendes temperament) blive markeret med for det første et indskudt 'så', for det andet ændret tonehøjde og lydstyrke og for det tredje ofte med ændret kropsholdning og ekstra gestikuleren. Fremmedgørelsen består altså i at det mest fonetiske (og dermed mest naturlige) af alle sprogets kommaer, er et af dem der udelades ofte i skriftsprog.

De sædvanlige argumenter for enhedskomma går jo på dels det generelle: samlet færre fejl, og dels det specielle: færre kommaer i det hele taget når man stryger dem før ledsætningerne. Hertil bør føjes endnu et specielt (og ikke fremhævet efter min mening): der vil helt sikkert blive sat flere kommaer efter ledsætninger efter overgang til enhedskommaet.

Afsluttende bemærkning

Regnes lidt videre på tabellerne i den undersøgelse der er refereret i i Komma-bogen (Karl Hårbøl, Kommaer i praksis, Komma-bogen side 89-123), finder man at 43 % af samtlige forekommende fejl er af type a (mgl. komma *foran* ledsætninger). Det er bemærkelsesværdigt: Fejlprocenten ville groft sagt næsten blive halveret såfremt undersøgelsen var foretaget

med enhedskomma som interpunktions-system. Der er således håb forude hvis man opfatter de tretten bøger i undersøgelsen som repræsentative.

Den tilsvarende procent for fejl af type a* og/eller a** (mgl. komma efter ledsætninger, indskudte som foranstillede) er kun 11, overraskende lav for mig at se. Man kunne forfølge den tanke der er antydnet tidligere, nemlig at mange at de efterstillede kommaer smutter fordi forfatterne finder der allerede er kommaer nok, nemlig dem før ledsætningerne. Hertil kan undersøgelsen (2) ikke umiddelbart bruges fordi den blot oplyser om antallene af de forskellige fejl, men ikke om deres samspil inden for den enkelte helmening. faktisk skulle man til den ende gennemgå materialet endnu en gang og helmening for helmening registrere fire fænomener: 1) fejl både af type a og a*, **, 2) fejl af type a, men ikke af type a*, **, 3) fejl af type a*, **, men ikke af type a og 4) slet ingen fejl af typerne a, a*, a**.

Jørgen Vesterstrøm,
f. 1942.
Lektor i matematik,
Aarhus Universitet.

Fra kapsel til kasse

– Om beholderes betydning

I moderne dansk skelner vi mellem en hel række betegnelser for opbevaringsgenstande, som adskiller sig med hensyn til materiale, form og funktion. De kan deles i to hovedgrupper, efter om de er beregnet til flydende eller ikke-flydende indhold; denne artikel handler om de sidste og er et forsøg på status over betydning og brug for betegnelserne *kapsel*, *dåse*, *bøsse*, *æske*, *skrin*, *kiste*, *boks* og *kasse*.

Alle otte betegnelser lever i moderne dansk, men nogle er alligevel mere livskraftige end andre. I en sproglig forstand vil det sige at nogle kan bruges alene eller kan indgå i nye sammensætninger, fordi deres betydningsområde er velkendt, mens andre så at sige er ved at tømmes for betydningsindhold, fordi de ikke holdes ved lige i sproget.

Lånevejene

På nær et enkelt ord, nemlig *æske*, er alle ordene låneord, hovedsagelig fra græsk og latin. *Kasse* har vi lånt fra tysk, *Kasse*, gennem italiensk *cassa*, der oprindelig har ordet fra latin *capsa* 'beholder, opbevaringssted' – en afledning til udsagnsordet *capere* 'rumme, omslutte', jf. fremmedordet *kapere*, som betyder 'rumme i hovedet, forstå'. Ordet *kapsel* har samme rod; det kan føres tilbage til *capsula* 'lille beholder', en diminutivform til *capsa*. Beslægtede med *kasse* er også ord som *kassette* og *chassis*.

Skrin har også en latinsk rod, nemlig *scrinium* 'rund beholder', og vi har lånt ordet enten fra oldengelsk *scrīn* eller lidt senere fra middelnedertysk *schrīn*. *Kiste* er et mere direkte lån fra et latinsk *cista*,

og bagved den latinske form ligger en græsk, *kiste* 'kurv eller kiste til tøj', der er udviklet af en indoeuropæisk rod *kistā med betydningen 'flettet beholder'.

Ordet *dåse* er af mere tvivlsom herkomst. Vi har lånt det fra nedertysk *dose*, og det er muligvis samme ord som det græsk-latinske *dosis*, hvis oprindelige betydning er 'gave, portion'.

Navnene på de tre sidste beholdere, *bøsse*, *boks* og *æske* er alle afledt af de materialer de oprindeligt var fremstillet af. *Bøsse* har vi lånt fra middelnedertysk *busse* (hvor moderne tysk har *Büchse*), og bag dette ligger der et lån fra latin *buxis* og græsk *pyxís*, 'æske af buksbomtræ'. *Boks* har samme etymologiske grundlag som *bøsse*, ordet har blot været inden om engelsk, og vi har altså lånt det samme ord igen i den engelske form *box*.

Den sidste beholder, *æskén*, som har fået sit navn fra asketræet, kan føres tilbage til et urnordisk **askiōn* 'noget af asketræ' og er altså det eneste arveord blandt beholdernes navne.

Kapsel

En kapsel omslutter, gemmer eller beskytter noget, og den består i reglen af to skjoldformede dele, den ene del eventuelt dybere og mere bægerformet end den anden. Ordets traditionelle betydning illustreres i sammensætningerne *oblatkapsel*, *ledkapsel*, *frøkapsel*, det lidt forældede *guld-kapsel* 'medaljon' og det nyere *runkapsel*. Fra denne betydning har en speciel betydning udviklet sig repræsenteret i ordene *hulkapsel*, *urkapsel* og *ølkapsel*, hvor kapsel er synonym

til 'dæksel' og altså kun består af den ene halvdel af den oprindelige kapsel. Denne sidste betydning »truer« sandsynligvis den første, selvom *indkapslet* stadig betyder 'omsluttet, dækket på begge sider'.

Bøsse

Bøsse har på nuværende tidspunkt tre hovedbetydninger, nemlig 'beholder', 'skydevåben' og 'homoseksuel mand', alle formentlig etymologisk beslægtede, men betydningen 'beholder' har tabt stort terræn og eksisterer i dag kun »forstenet« i sammensætninger som *peberbøsse*, *kirkebøsse* og *sparebøsse*, og her er *-bøsse* så at sige tømt for selvstændig betydning.

Men tidligere var hovedbetydningen: 'rund eller cylindrisk beholder med aftageligt låg', fx i *balsambøsse*, og som man ser, er det i dag betegnelsen *dåse* der har overtaget denne funktion. *Bøsse* i betydningen 'beholder' havde også vidtforregnede underbetydninger som i *isbøsse* og *bagebøsse* 'form til at bage, koge, fryse i', eller som i *pattebøsse*, der var en sutteflaske. *Peberbøssen* er en bøsse med huller i låget og minder i funktion meget om en *strøddåse* til sukker, og *spare-* og *kirkebøssen* er bøsser med en lille sprække til en modsatrettet trafik af mønter og bukseknapper!

Selvom *bøssen* havde etymologiske rødder i en træsort, er der nu stærke forestillinger om metal knyttet til en beholder med betegnelsen *bøsse*, og kun undtagelsesvis er *bøssen* forarbejdet af andet, fx porcelæn.

Dåse

Som før nævnt er *dåse* blevet fast vikar for *bøssen* i dens tidligere grundbetydning. Ordbog over det Danske Sprog, 1918-56 (i det følgende ODS), har flg. citat fra midten af 1700-tallet: »en aflang Dose, som endnu hos de Tydske og

Danske kaldes en Bysse«, hvor skiftet åbenbart er på vej. *Dåsen* er ifølge samme ordbog 'en mindre æske (af forskellig form) med låg'. Sammenligningen med *æske* kan på redaktionstidspunktet, 1921, gå på såvel materialer som facon og på at de begge har et låg som omslutter overkanten af beholderen. *Pudderdåse*, *kagedåse*, *blikdåse* og *spilledåse* er vel eksempler som lige så godt kunne være dannet med *-æske* som andetled på dette tidspunkt, men på nu-dansk er der ikke længere denne overlappning i betydning mellem *æske* og *dåse*, for *dåsen* har specialiseret sig især med hensyn til form og materiale og har dermed indsnævret sit betydningsområde (jf. en moderne sammensætning som *spraydåse*).

Med industrialiseringens *konservesdåse* har *dåse* fået en markant særbrug, og det er mit gæt, at netop *konservesdåsen* fremover vil farve vores opfattelse af betegnelsen *dåse* i retning af '(lille) tønne af metal'.

Æske

Det særlige kendetegn ved *æskens* er hverken faconen eller materialet. Den kan være rund, oval eller kantet og den kan være fremstillet af fx træ, pap, blik eller plastic. *Æskens* særkende er at den ikke er fremstillet af massivt materiale, men snarere af træspåner eller andet i samme tykkelse, fx pap. Den har under alle omstændigheder ret tynde vægge i forhold til sit rumfang. Som det andet vigtige træk har den et låg der omslutter kanten af beholderen, hvis det da ikke er en *skydeæske*, en indretning vi efterhånden kun kender fra *tændstikæsker*, eller en *æske* med pastiller eller søm, som jo har en lille lukkeflap. Men for alle æsker gælder vist alligevel et dimensionskrav; de skal være flade, dvs. temmelig meget bredere end de er høje, og det er omtrent *skotøjsæskens* der sætter en øvre grænse for størrelsen.

Men sådan har det formentlig ikke altid været. *Æske*-artiklen i ODS (et bind fra 1954) giver mange overførte betydninger af æske, fx 'brystkasse', 'pengekasse', 'bærestol', 'lukket hestevogn', 'gammelt fartøj', 'rum' og 'bygning', og disse kan måske pege på at *æske* har indskrænket sit brugsområde i forhold til tidligere.

Skrin og kiste

Over såvel *skrin* som *kiste* er der en antikveret klang. I deres mest neutrale betydninger er det firkantede, aflange (træ)kasser med hængslet låg og evt. lås. *Skrinet* er en lille kiste, men kan være forret indvendig og i det hele taget være af mere udsøgt forarbejdning, jf. *smykkeskrin*, *syskrin*, og *kisten* kan udmærke sig ved et hvælvet låg. Det der før var en særbetydning af *kiste*, nemlig *ligkiste*, ser ud til at ville overtage kistes grundbetydning, som et resultat af at det er det hyppigst brugte, hvad der tydeligt markeres af at vi nu kan undvære specificifikationen *lig-*.

Tager vi igen udgangspunkt i ODS' definitioner (bind fra 1940 og 1928), er det tydeligt at såvel *skrinet* som *kisten* har tabt terræn fra et funktionsområde og abstraktionsniveau der minder om 'kasse'. For skrinets vedkommende finder vi sammensætninger som *jordeskrin* og *ligskrin*, begge med betydningen 'ligkiste', og refererende til en brug der ligger langt fra klenodieskrinet, finder vi *natskrin* og *kommodeskrin*, som er toiletstole, altså tidlige toiletter. I uegentlig brug kunne *skrinet* betegne legemsdele, fx 'pukkel' eller 'hoved' (jf. udtrykket »én på skrinet«, som stadig lever, selvom det næsten er overhalet af »en på kassen«!); eller det kunne bruges spøgende om hus eller rum, som i citatet fra 1915 fra forfatteren Knud Poulsen om en nedslidt kro: »... jeg (tilbød) at tapetsere hele Skrinet mod gratis Op- hold«. Jeg minder her om, at *shrine* på

engelsk også har betydningen 'tempel, helligdom'.

Kiste har haft endnu større variation i brug og dermed et ganske højt abstraktionsniveau. Dels om møbler (med ben) til at sidde, sove og opbevare noget i. Fx er *dragkisten* (jf. *drage* 'trække') nærmest en kommode, altså en kasse med skuffer.

Dels betydningen 'ramme' i *sænkekiste* (en stenfyldt ramme til fundamenter under vand) og 'bassin' i *vand- og slamkiste*.

Kiste har også været brugt om et aflukke, en celle, tænk på den uhyggelige *dårekiste*, som man indespærrede sindslidende i.

Og sidst må det nævnes at *kiste* stadig lever i betydningen 'kasse, beholder' i sammensætningen *hjerne-kiste*, som dog har en mere neutral og nutidig variant i *hjerne-kasse*.

Kasse og boks

Som det foregående lægger op til, er det altså i dag *kasse* som er den absolutte topscorer når det gælder det neutrale udtryk for 'beholder', når vi ser bort fra rundede emner. Ordet er det mest produktive i nye sammensætninger, og det spænder vidt i brug fra helt små til meget store emner (med og uden låg) og fra konkret til billedlig brug. Her kommer et udvalg: *madkasse*, *størekasse*, *altan-kasse*, *kædekasse*, *sættekasse*, *bogkasse*, *lirekasse*, *sufflørkasse*, *sænkekasse*, *ølkasse*, *brystkasse*, *skramlekasse*, *sma-drekasse*, *tossekasse*, *statskasse*, *sygekasse*, *pensionskasse*. Læg mærke til at *madkassen* i virkeligheden er en *æske* eller en *boks*, at *kædekassen* snarere er en *kapsel* og at *sænkekassen* har afløst *sænkekisten*. Når et ord som *kasse* optræder i så mange funktioner, med så mange betydninger (fra 'lille æske' til 'institution'), betyder det i virkeligheden ikke ret meget, sådan forstået at fællesmængden i de mange kassebetydninger er uen-

delig lille og abstrakt: 'beholder med fire sider'. Når *kasse* optræder i betydningen 'institution', som i *sygekasse*, *sparekasse*, *pensionskasse*, er det en billedlig brug i forlængelse af en af kassens delbetydninger, nemlig *pengekasse*, og billedbruken går på deres funktion som udbetalingssted. Og mens vi er ved pengene, kan *kasse* jo også bruges om det konkrete indhold af pengekassen, noget kan »gi' kasse«, eller *kasse* kan bruges om 'rede penge, kontanter'.

Hvis vi skal forestille os at noget en dag kan true *kasse* som overbegreb, kan vi se på det ret nye lån *boks*, der i sit hjemland i formen *box* har nøjagtig samme status som *kasse* har her. Vi har først lånt ordet ind i sammenhænge som *staldboks*, *jukeboks*, *frostboks* og *bankboks*, men *boks* har for længst fået sit eget liv på dansk og betegner dels stadig et aflukke: *staldboks*, *straffeboks*, *tænkoboks*, dels et (højt) skab, jf. *telefonboks*, *stemmeboks*, *frostboks*, *bagageboks*, *bankboks*. I en sidste gruppe betyder boksen slet og ret kasse eller æske, fx *smørboks*, *beautyboks*, *rytmeboks*, *jukeboks*, *døgnboks*. Der ser ud til at være det fælles træk ved de fleste af de danske bokse at de er særlig hermetiske, forseglede, armerede eller brandsikrede, og dette træk kunne godt blive boksens speciale på dansk.

Det seneste engelske lån i denne sammenhæng er *containeren*, som ifølge sit navn blot er en beholder, men som dog har en ret snæver betydning. Den er en stor, kraftig jernbeholder, især beregnet til transport, jf. *affaldscontainer*, *bagagecontainer*, *eksportcontainer*.

Hvem ved om disse to nye betegnelser har fremtiden for sig, så kommende generationer vil gi' hinanden *én på boksen* eller *containeren*?

Folkelige beholdere

I den mere folkelige ende har beholdernavnene kunnet bruges til meget, og

gerne i et spøgende eller nedsættende ærinde. ODS nævner *kasse* brugt om klodsede kvinder og køer, og *æske* eller *dåse* om kvinder eller deres kønsorganer. *Kasse* om det møbel der skaffede dem dårligt ry, lever endnu. *Kasmararok* om seng er et sømandsudtryk og er nok er en sammenblanding af *kasse* i denne brug og spansk *camarote* ('køje', beslægtet med *kammer* og *kammerat*), og blandt landkrabber har *kasmarok* desuden været brugt nedsættende om offentlig bygning, fattighus. Også *kasse* har været brugt om fattighus, og *æske* og *kasse* har begge været folkelige betegnelser for 'arrest'. Dårlige instrumenter, køretøjer, skibe har kunnet – og kan stadig – få betegnelsen *kasse*, ligesom mindre tugtige steder som knejper og beværtninger har kunnet. *Skrin* og *kasse* kan som nævnt begge være slang for 'hoved', og hvis samme hoved »havde et skrin på«, var ejermændene ikke helt apelsinfri.

En 'kasse' ad gangen

Sammenholder man de otte beholders nuværende og tidligere spredning i brug, er det altså *kasse* som har udvidet sin brug og dermed betydning på bekostning af de fleste øvrige. Som udgangspunkt havde *kasse* nok den »rummeligste« etymologi ved at være dannet som en abstraktion til et udsagnsord med betydningen 'holde, omslutte', hvor alle de øvrige havde navne afledt af deres materiale eller deres form, men som vi så, er dét formentlig ikke så afgørende, for såvel *æske* som *kiste* har været godt på vej til at udvikle den abstrakte betydning 'beholder'. Der er nok snarere tale om en »modepræget« afløsning mellem betegnelserne, fordi sprogbbruken til enhver tid foretrækker ét overbegreb – én 'kasse'.

Pernille Frost,
f. 1959,
stud.mag. og BA i dansk.

Facitliste til Sprogviden

1. Det betydningsmæssige fællesskab er 'uklar', 'ikke rent og lyst'.
2. *Sæson indeholder ikke sonus*. Det er et fransk ord, som går tilbage til latin *satio*, 'såtid'. *Ræsonnere* betyder oprindelig 'genlyde', og bruges altså som et billede på tanken der bevæger sig frem og tilbage i sin søgen efter sandhed. En *sonet* er et digt i et bestemt, strengt versemål, og *sonet* hentyder til versets musikalske klang. På ældre dansk hed det *klingerim*. En *sonate* er et kort musikstykke, og *superson-* betyder simpelthen 'overlyds-'.
3. bange (rädd), damp (ånga), fælles (gemensam), grøft (dike), men *grift* findes i betydningen 'grav', hveps (geting), men i dialekter også vespa, knuse (krossa).
4. Især fra og med 1970'erne er *faglig* også blevet brugt om 'arbejds- og lønforhold', f.eks. i sammensætnin-
gerne *fagligt møde* og *faglig dag*.
5. a.
6. Bogstaverne *n*, *r*, og *s* dækker hver 9–10 % af bogstaverne i danske ord, *i* udgør ca. 7 % af bogstaverne; mens *t* dækker ca. 6 %.
7. Bogstavet *e* udtales nogenlunde lige hyppigt med en kort »e«-lyd (*ged*) og en kort »æ«-lyd (*vest*) (7–8 %). Med lang lyd bliver det oftest en »e«-lyd (*ensom*) (7 %), men i en del låneord en lang »æ«-lyd (1 %) (*chef* og *nièce*). En kort, lys »a«-lyd findes i fx *er* og *vers* (2 %) en mørk »a«-lyd i *ej* (2 %). Hyppigst er udtaler som i *løbe*, *bade* og *skrive* [ə] (45 %) og i *løber*, *bader* og *skriver* [ɔ] (28 %).
8. Når samme tillægsord findes med begge forstavelser *u-* og *a-*, betyder *u-* 'i strid med' eller 'modsat', hvorimod *a-* betyder 'uden'.
9. Alle læsere bevæger øjnene i ryk. Mellem rykkene står øjnene stille, og læseren har en chance for at opfatte teksten. Disse bevægelser kan man faktisk se, hvis man ser nøje på én, der læser. Gode læsere kaster et blik på næsten hvert ord. Undtaget er korte »funktionsord«, som er ret forudsigelige. En god læser bruger altså 5–6 »blik« i gennemsnit på en linje i Mål og Mæle.
10. Her kommer de korrekte stavemåder: *Finansiere* (men både *financiere* og *finansiere* er korrekte former), *karikatur*, *karrusel*, *klokkelæt*, *krydsogtrærs*, *papa*, *pennalhus*, og *penalhus* er begge korrekte stavemåder, *ræse* (eller *race*), *spolorm*, *spontanitet* er rigtigt stavet (det skulle indtil 1986 staves *spontaneitet* efter fransk forbillede).

Sprogviden

KØBENHAVNS UNIVERSITET
LINGVISTISK BIBLIOTEK
Njalsgade 96, 3. etage
2300 København S
35 32 86 73

1. Følgende ord er etymologisk beslægtede, dvs. kommer af samme ordstamme:
blande, blind, blond, blunde
Hvad er det betydningsmæssige fællesskab mellem dem?
2. Det latinske ord *sonus* betyder 'lyd', og det indgår i adskillige fremmedord i dansk:
ræsonnere, sonet, sonate, supersonisk, sæson
Hvilket af disse ord er ikke beslægtet med *sonus*?
3. Hvilke af følgende danske ord findes ikke i svensk som tydeligt beslægtede ord?
bange, bi, damp, enkel, fælles, fane, gabe, grøft, hveps, herskab, knuse, legemel.
4. Hvad er den nyere betydning af *faglig*?
5. Hvad betyder *lårtunge*?
 - a. Muskel i ko-lår.
 - b. Temmelig tunge (jf. *lårtykke*).
 - c. Østjysk for skarnsunge ('lortunge').
 - d. Den del af låret, der er uden på skoen.
6. Det hyppigste bogstav i danske ord er *e*. Det udgør ca. 17 % af bogstaverne i et tilfældigt udsnit af danske ordformer. – Hvilke andre fem bogstaver udgør hver mere end 6 % af det samlede antal bogstaver i danske ord?
7. Hvilke forskellige udtaler kan et skrevet *e* have?
8. Hvad er forskellen i betydning mellem forstavelserne *u-* og *a-*, f.eks. mellem *umoralsk* og *amoralsk*?
9. Hvor mange »blik« (fiksationer) kaster en god læser på en gennemsnitlig linie i Mål og Mæle under læsningen? Der er gennemsnitligt ca. 36 anslag på en linje svarende til ca. 6 ord pr. linie.
10. Find stavfejlene:
financiere,
karrikatur,
karussel,
klokkeslet,
kryds-og-tværs,
pappa,
pennalhus,
ræse (af sted),
spoleorm,
spontanitet.